

Revolució i dret de propietat: interferència de l'emfiteusi

per Bartolomé Clavero

1. Sortint d'un règim senyorial no era pas una tasca fàcil delimitar i assignar un dret de propietat territorial; atesa la multitud i varietat de drets que en virtut d'aquell règim podien incidir sobre la terra, resultava difícil la reducció o l'elevació d'algun a una propietat ja singular, com també l'expropiació de tots per passar a uns altres procediments d'atribució.

Als estats generals francesos del 1789, que van marcar pautes, un primer plantejament ja anava adreçat a la conservació de tots els drets existents sota aquest concepte de propietat, compresos més expressament els de caire senyorial; tots concurrentment propietaris, no n'hi havia cap que ho fos encara clarament. Es tractava de la declaració del monarca en el mateix acte inaugural d'aquests estats, celebrats el dia 5 de maig: «*Toutes les propriétés sans exception seront constamment respectées, et Sa Majesté comprend expressement sous le nom de propriété les dîmes, cures, rentes, droits et devoirs féodaux et seigneuriaux, et généralement tous les droits et prérogatives utiles ou honorifiques attachés aux terres et aux fiefs ou appartenant aux personnes.*»¹

Convertida en assemblea nacional, la concepció de l'audiència serà ben bé una altra, segons que es reflecteix particularment als seus acords abolidors del règim senyorial de la nit del 4 d'agost d'aquell mateix any 1789 i del dia 15 de març següent, del 1790.² El tomb és pronunciat; mentre que allà es volia oferir la protecció de la idea de propietat a les prerrogatives i utilitats senyorials, aquestes són ara precisament, per la seva significació servil per a altres, les que resten desemparades, Així es proclama el primer article del decret de l'agost de 1789: «*L'assemblée nationale détruit entièrement le régime féodal et décrète que, dans les droits tant féodaux que censuels, ceux qui tiennent à la main-morte réelle ou personnelle et à*

1. Faig servir el *Journal du Palais. Répertoire Général contenant la Jurisprudence, l'Histoire du Droit, la Législation et la Doctrine des Auteurs* (París 1958), en particular els apartats d'abolició dels mots «baül a cens» (segon volum), «droits seigneuriaux» (cinquè volum), «féodalité» i «fief» (volum setè) i «rentes seigneuriaux» (volum onzè). El millor estudi continua sent el de Marcel GARAUD, *La Révolution et la propriété foncière* (París 1959), ps. 167-242 i 257-275 especialment.

2. Seguiré l'ús tradicional de la citació d'aquestes disposicions com a decrets de l'assemblea per la data del seu acord, tot i que després normalment seran lleis, per mitjà de la sanció corresponent que a vegades va trigar a arribar; així, el famós acord de la nit del 4 d'agost no va aconseguir la sanció que el posés en vigor fins al 2 de novembre, per la qual cosa s'hauria d'esmentar més apropiadament com a llei de l'esmentada data. Tot i que no són qüestions evidentment menyspreables, aquí tampoc no resulten realment essencials.

la servitude personnelle, et ceux qui les représentent, sont abolis sans indemnité, et tous les autres déclarés rachetables; le prix et le mode de rachat seront fixés par l'assemblée nationale. Ceux desdits droits qui ne sont point supprimés par ce décret continueront néanmoins à être perçus jusqu'au remboursement.»

O com s'expressa el també article primer del decret del març de l'any següent: «*Toutes distinctions honorifiques, supériorité et puissance résultant du régime féodal sont abolies; quant à ceux des drets utiles que subsisteront jusqu'au rachat ils sont entièrement assimilés aux simples rentes et charges foncières.»*

Hi ha uns drets que s'aboleixen i uns altres que perviuen, però també aquests ho fan precàriament i es transformen en uns censos crediticis més simples o en càrregues hipotecàries —«*rentes et charges foncières*»— redimibles lliurement per mitjà d'un procediment a determinar, per part del que ja resulta una propietat.³ Per a aquests decrets, aquest és ja exclusivament el dret no senyorial que menys entrava en la perspectiva del discurs del monarca; aquest dret de propietat pot estar encara gravat per altres de procedència en veritat senyorial, però la facultat de redempció que alhora se li confereix ja mena aquestes disposicions a concebre'l en mans de la part no senyorial. Propietat hipotecada, però propietat.

L'operació presenta evidentment les seves dificultats; no és gens fàcil de fer la delimitació dels drets de procedència senyorial donada la seva varietat i heterogeneïtat. Hom no té unes categories generals ben concebudes per a la distinció entre drets abolits i drets redimibles,⁴ però no deixa d'oferir-se un criteri d'orientació: han de subsistir els drets que responguin a disposició efectiva de la terra; tal com s'expressa l'article primer del títol tercer de l'esmentat decret del 1790, «*tous les droits et devoirs féodaux ou censuels utiles qui étaient le prix et la condition d'une concession primitive des fonds*». I el criteri orientador no podia ser pas concepte general precís perquè s'interferia el supòsit de disposició de la terra sense aquests indicis senyorials —«*féodaux ou censuels*»— i sense l'efecte, doncs, de la seva atribució en propietat, bé que hipotecada, al concessionari.

Com es distingia entre aquests casos? Els decrets optaven pel casuisme, amb catàleg o relació nominal de pràctiques que entraven en cada supòsit; resulta un mètode ben imperfecte de legislar, però per a aquest cas, convenient, a causa de la mateixa multiplicitat i varietat de supòsits regionals i locals. La relació era a més impugnable; al capítol que ens interessa més ara de les càrregues que es mantenen, no deixava d'admetre's prova en contrari o demostració del seu caire més estrictament senyorial, a causa del qual haurien de suprimir-se sense compensació.

Però un cert concepte general en tot cas inspirava aquestes disposicions; hi ha un concepte al darrere: les pràctiques agràries que apareixen amb força d'investir ara amb la propietat el concessionari de la terra són aquelles que, per raó de la seva

3. Per no anar més lluny, *Journal du Palais*, capítol primer, «De la rente constituée», del mot «rente», renda «constituïda», que és el nostre cens o censal consignatiu, que anteriorment no era una simple càrrega hipotecària, però ara ho és, la qual cosa aquí ens és suficient.

4. En contra del que se sol afirmar (així al manual d'Albert SOBoul, *La Révolution Française* [París 1973], p. 46), no són d'aquests decrets, sinó dels seus intèrprets posteriors distincions com ara la de *féodalité dominante* abolida i *féodalité contractante*, encara conservada; abans havia servit per explicar una distinció efectiva d'aquestes disposicions i ara, com per part del mateix Soboul, per minimitzar-ne l'abast. Cal precisar-ho, tot i que només sigui per avaluar més bé el nostre cas.

mateixa estabilitat o llarga durada, ja li havien suposat un determinat reconeixement de domini subordinat sota el règim senyorial. Era un domini abans especialment supeditat, amb formes d'intervenció de la senyoria en els seus actes de disposició que ara també queden abolides, però era un dret de domini sobre la terra que ara resta, amb tot, convertit en propietat, com la seva anterior càrrega senyorial, molt reduïda a simple hipoteca.

Era el supòsit que a la cultura jurídica anterior es coneixia amb el mot d'emfiteusi, el qual encloïa tot el conjunt d'aquelles pràctiques que implicaven participació en el domini de la terra per part del seu concessionari en el context del règim senyorial; aquest mot apareixia en aquests decrets entre les esmentades pràctiques, però sense aquest abast general: «*l'emphytéose était un bail de très longue durée... Tout bail excédant neuf ans était réputé emphytéotique*», caldrà que els diccionaris recordin.⁵ Així, el mateix temps de l'arrendament podia determinar l'obtenció de la propietat per part del concessionari de la terra, amb la conversió consegüent en mera càrrega hipotecària dels drets senyorials no abolits. No és tampoc un concepte especificat en aquestes disposicions, però és en definitiva el que opera.

No solament serien els senyors els qui podrien perdre així un dret dominical sobre la terra —el superior en aquesta participació o divisió emfiteutica que els corresponia—, sinó que també n'hi hauria d'altres que patirien aquesta pèrdua, perquè també havien disposat durant molt de temps de les seves terres conforme als usos de la societat senyorial. Però no pel fet de perdre's la propietat es perdien tots els drets; restaven aquells que, responent a aquesta mena de disposició, es continuarien percebant o la mateixa pèrdua dels quals ja hauria de compensar-se econòmicament per mitjà de l'oportuna redempció a càrrec de l'agraviat amb el dret de propietat. Llavors era molt important el fet de la redempció, que ja s'havia de regular en els seus detalls, com s'anunciava des del decret de l'agost de 1789.

Per a les càrregues no suprimides restava l'afer fonamental de la redempció, de la regulació del seu preu, del seu procediment i de les seves modalitats; uns altres decrets, principalment del 3 de maig de 1790 i del 13 d'abril de 1791, es refereixen a la qüestió. S'estableix un preu bàsic pel valor de vint anualitats de renda, però això més aviat resultaria un mínim, el qual s'incrementaria per les regles de liquidació no sols de prestacions en espècie, sinó també dels drets casuals o eventuals de caire més senyorial que, com indicàvem, ja solien anar aparellats a la relació emfiteutica; primordialment es tractava de la forma d'intervenció en els actes de disposició del domini subordinat per mitjà de l'espècie d'impost coneguda com a lluïisme, l'obligada desaparició del qual hom vol compensar així encara. Es vol recuperar encara alguna cosa, bé que només sigui per a indemnització.

Però uns altres decrets aviat indicaran que l'evolució continua en l'altra direcció de menor recuperació per al dret senyorial; l'un del 18 de juny de 1792 tracta de l'abolició de les càrregues que no responguessin a una efectiva concessió de la terra, cosa que es reforça encara amb un altre decret del 25 d'agost de 1792 i en especial per virtut del que disposa a l'article segon: «*Toute propriété foncière*

5. Marcel MARION, *Dictionnaire des Institutions de la France aux XVIIe et XVIIIe siècles* (Paris 1923), al mot respectiu.

est réputée franche et libre de tous droits, tant féodaux que censuels, si ceux qui les réclament ne prouvent le contraire...»

Ara cal, doncs, provar positivament el caire territorial de la càrrega, i se suprimen presumpcions; o juga aleshores realment una presumció a favor del qui la posseeix, que adquireix més fàcilment la propietat i s'assegura més bé que les rendes encara per redimir responien originalment a contraprestació per la terra. Però tampoc no seria aquest el règim definitiu d'extinció dels drets senyorials, que, facilitant encara més coses, només arribarà pel decret del 17 de juliol de 1793. Ve-te'n aquí els dos primers articles:

«Toutes redevances seigneuriales, droits féodaux, censuels, fixes, casuels, même ceux conservés par le décret de 25 août dernier, sont supprimés sans indemnité.

»Sont exceptées des dispositions de l'article précédent les rentes ou prestations purement foncières et non féodales.»

Així, finalment, tenen una mateixa sort tots aquells drets d'arrel senyorial entre els quals hom ha volgut introduir discriminacions des de l'agost de 1789, i han resultat tots abolits sense cap mena d'indemnització; ja no cal fer redempcions. Només es mantenen les rendes que més inequívocament i constitutivament responen a disposició de la terra per dret de propietat, amb els seus contractes d'arrendament ja més controlats des del mateix extrem del temps. Pel que fa a la liquidació del règim senyorial, el dret de propietat definitivament i plenament recau no pas en el rendista, sinó en l'antic rendatari, més cultament anomenat emfiteuta.

Ha desaparegut, l'emfiteusi? No pas del tot; pel mig hi havia un altre decret, del 18 de desembre de 1790, que regulava la institució, o que la reformava radicalment sota principis com el que ja no provocaria divisió del domini i el rendista retindria el dret sencer de la propietat; o aquell altre segons el qual tampoc no podria ser indefinida, ja que se'n fixaria el temps. Però aquestes regles no s'apliquen a les emfiteusis constituïdes, sinó a les futures, que més difícilment vindran, i es prefereix el més simple arrendament. Després de tot el conjunt de les mesures preses que hem vist, inclosa la del juliol de 1793, que suprimeix definitivament l'emfiteusi de procedència senyorial, es discutirà si encara ha de persistir aquesta institució tal com quedarà configurada en aquest decret del 1790, però aquest ja serà un debat doctrinal, sense cap transcendència especial o cap interès social.⁶

La mateixa emfiteusi de tractament històric constituïa, entre la seva reforma del 1789 i la seva abolicció del 1793, una figura ben diferent de la que es dibuixa al seu decret més específic del 1790, i això des del punt bàsic del dret de propietat. Ja sabem que aquest recau finalment, pel decret del 17 de juliol de 1793, en el rendatari o emfiteuta, o que aquest dret li havia ja correspost des de les mesures del 1789, bé que encara amb la càrrega d'una hipoteca de la redempció de la qual acaba deslliurant-se el 1793. El principi inicialment proclamat davant l'assemblea, que era abans de tot propietat el dret dels rendistes, ja havia estat realment invertit, respecte a les terres de relació emfiteutica, des del mateix acord de la nit del 4 d'agost. Amb tot això, la disposició particular sobre emfiteusi del 1790

6. Per a tot això també el *Journal du Palais*, mot «emphytéose», volum setè. Tracta més sucintament d'aquest punt M. GARAUD, *Révolution et propriété*, ps. 262-263.

no té més importància per a la sort d'aquesta institució, que realment es juga amb les mesures referents al règim senyorial.

2. Vegem ara per a Espanya aquesta mena de mesures.⁷ La nostra particular assemblea nacional decreta primer el 6 d'agost, amb sanció com a llei el 19,⁸ una disposició nacionalitzadora de jurisdiccions senyorials i proscriptiva de privilegis i dictats de vassallatge, amb un principi respecte a relacions més pròpiament agràries a l'article sisè: «*Los contratos, pactos o convenios que se hayan hecho en razón de aprovechamiento, arriendos de terrenos, censos u otros de esta especie celebrados entre los llamados señores y vasallos, se deberán considerar desde ahora como contratos de particular a particular.*»

És també un principi, però ja especialment imprecís. No se sap si aquesta regla de reducció a contracte pot implicar aquella primera transformació de la propietat i de les rendes del cas francès; així sembla indicar-ho la llei interpretativa que, al cap d'uns quants anys, és acordada a les corts el 27 d'abril, amb sanció del 3 de maig del 1823, per mitjà d'expressions com la del seu article sisè en el sentit que aquests contractes «*se ajustarán enteramente en lo sucesivo a las reglas del derecho común, como celebrados entre particulares, sin fuero especial ni privilegio alguno.*»

Però una consideració més atenta revela una cosa diferent. Aquestes indicacions, a més de vagues, ja són incidentals; allò que aquestes lleis contemplem és el contenciós plantejat entre l'estat i els senyors des del moment que es nacionalitzen les jurisdiccions, i sorgeix només lateralment la qüestió de la terra; més particularment es tracta sobretot de l'afer dels títols o de l'aportació de proves sobre el caire del dret anterior, però amb la finalitat d'aclarir aquell altre plet, i no pas el camperol. Per això es carrega amb la prova en principi els senyors, cosa que té una significació ben diferent del que hem vist a França.

Allà el conflicte dels títols es plantejava directament entre rendistes i arrendataris, o entre senyors i pagesos, i el favor del dret dels primers va derivar en els segons. Aquí aquests ni tan sols entren pròpiament en combat, o només ho fan indirectament, com a tercers en un plet la resolució del qual evidentment els afecta. Però l'interès realment contemplat i regulat era el dels senyors davant l'estat, o «la nació» com es deia, en virtut ja del fet que, al contrari de França, aquí d'entrada se'ls reconeix un dret de compensació, a càrrec del pressupost públic, per la mateixa pèrdua de jurisdiccions. La qüestió era ja una altra.

7. M'atinc igualment a les mesures fonamentals: «Gaceta de la Regencia de España e Indias» (12-ix-1811) i «Gaceta de Madrid» (6-v-1823 i 6-ix-1837), o més a mà als apèndixs de les conegudes obres de Rafael García Ormaechea o de Salvador de Moxó. I aquí continua no havent-hi un bon estudi d'aquest dret.

8. Aquí hi ha problemes de citació semblants als de França; així aquest que sempre s'enregistra com a decret del 6 d'agost de 1811 més pròpiament hauria de fer-se com a llei del 19, dia de la seva sanció, però tampoc no canviarem un ús arrelat que ja té el seu motiu de realçar el moment més novellament constitucional de l'acord parlamentari, tot i que després això no es guardi per a les disposicions posteriors que així semblen d'una altra categoria. D'altra banda, per a l'historiador, més útil encara que la identificació per dates d'acord o sanció, ho és per la de publicació, per localitzar-la, o, per tenir-la com a més important notícia, per la també diferent data de l'entrada en vigor, però la citació d'aquestes no és d'ús entre els juristes. Fins avui es continua utilitzant la de sanció, que, ja perfectament inútil, s'havia imposat per enaldir el poder del monarca, al qual correspon l'acte.

Tot i que els temes s'interfereixen en la llei del 1823, i es vol aprofitar aquesta presentació de títols per part dels senyors als efectes també de qualificació i de determinació consegüent de la sort dels drets i rendes que interessaven els pagesos; però tampoc per això aquests no resulten admesos com a part principal en el procés. La llei es refereix a aquest propòsit processal amb algun detall més a aquest altre vessant pagès del problema; les mateixes expressions fan veure que no s'entén que s'hagi produït alguna transformació de les relacions agràries per aquest principi de la seva qualificació contractual. Així a l'article cinquè: *«Se declara que si a algunos de los expresados señoríos perteneciera algún foro o enfiteusis que se haya subforado o vuelto a establecer por el primer poseedor del dominio útil, sólo éste será el obligado a dar la fianza prescrita en este artículo, para satisfacer a su tiempo lo que corresponda al señor del dominio directo, según lo que resulte del juicio, pero tendrá derecho a exigir las pensiones contratadas del subforadorio o del segundo poseedor del dominio útil, y éstos de los demás a quienes haya vuelto a traspasar el propio dominio.»*

En allò que ara més ens interessa, apareix com una cosa pacífica l'estructura emfiteùtica de dominis subordinats, amb jerarquia fins i tot de més de dues parts; apareix un domini superior, anomenat «directe», i uns dominis inferiors, anomenats «útils», que incideixen sobre la mateixa terra, però no hi té cabuda un dret més singular de propietat. La transformació de l'emfiteusi així no sembla que es mostri. Tot i que, si hem de dir la veritat, aquesta llei conté més sobre aquesta institució, inclòs tot un llarg article, el setè, consagrat a la seva reforma; però aquesta tampoc no canvia pas substancialment les coses.

La reforma no entra en matèria del dret de propietat i es manté sempre intocada l'estructura de divisió de dominis i incideix només, bé que amb reduccions substancials, en els drets senyorial annexos a l'emfiteusi, com aquell lluïisme que deïem. A més, a continuació, al també llarg article vuitè, hi ha excepcions de gran entitat, com la ja esmentada dels *foros*, amb la qual cosa en definitiva resulta que la regla de la reforma és la veritable excepció, o que aquesta resta amagada. L'extrem d'aquesta que més ens pot interessar, si de cas, perquè incideix en el capítol de la propietat, com ja sabem, és el de la redempció.

La llei del 1823 dedica a la redempció tot un article, el novè, i últim, bé que ja no tan extens, precisament perquè se serveix d'un subterfugi. Amagada la reforma, sembla que aquest dret de redempció a favor de l'emfiteuta amb l'accés a la propietat que suposa finalment això, ja no es pot evitar, i així sembla acceptar-ho aquest article, però remet per al seu exercici a unes mesures del 1805 que ja havien regulat la matèria. Allò que tant havia costat a França aquí ja estaria més pacíficament admès, però la veritat és que aquesta regulació del 1805 no abordava pròpiament el dret de redempció, amb el seu favor a l'emfiteuta, sinó que hi recorrien eventualment, per destrets financers públics, amb consideració més aviat per al senyor.

Com que la qüestió tornarà, convé aclarir-la.⁹ A causa de dificultats financeres es va oferir per aquelles mesures la redempció en terres públiques i, a més, va ser

9. No és clara pels estudis de què hom disposa, i per això les meves indicacions tindran també un cert regust de provisionalitat. Richar Herr, amb algun avenç ja publicat, anuncia un llibre sobre *Rural Change and Royal Finances in Spain at the End of the Old Regime*.

induïda en altres amb l'objectiu de recuperar paper del deute, donar-li curs forçós o captar valors no tan devaluats; totes les operacions s'haurien de fer amb la condició que es fes servir com a mitjà de pagament aquell paper o la que s'havien d'imposar els capitals resultants a les caixes d'amortització del deute. El seu supòsit principal no era el de l'emfiteusi, sinó el de les càrregues hipotecàries o censos consignatius, supòsits que encara, ni tan sols el 1823, no s'han assimilat; es tractava principalment de facultar el censalista, això és, el rendista, per instar-lo a la redempció i comptant amb el seu interès. Aquesta facultat no la tenia pas pel règim més general dels censos; ara, en canvi, podia aconseguir el seu capital a condició que dugués a terme aquelles imposicions.

L'arbitri també s'estenia expressament el 1805 a «contractes emfitèutics», i d'aquí sorgia el problema. Atesa la mateixa finalitat de la mesura, cal pensar que no es mirava pas de facultar l'emfiteuta perquè redimís sinó d'instar-lo al domini superior que li n'oferia la possibilitat; es comptava amb l'interès i la resolució de la part rendista, i no pas de la pagesia, i se n'anava de cara a les emfiteusis de renda més devaluada la redempció de les quals podia convenir-li realment; el mateix tipus de capitalització que s'estableix supletòriament i que situa el preu de la redempció per sobre de les seixanta-cinc anualitats ja la faria impensable en altres casos tant com la devia animar en aquest. D'altra banda, el 1805 es van donar les exclusions, que van servir com a guia del mateix joc de regla i excepció que s'havia trobat per a la reforma de l'emfiteusi en la llei del 1823. Pel que fa a redempció, doncs, tampoc no hi ha pròpiament reforma.¹⁰

Però ja se sap que aquesta llei del 1823 no és pas tampoc la definitiva; una altra de novament interpretativa, i ja la decisiva, arribarà el 26 d'agost de 1837, amb un tomb favorable als antics senyors en les qüestions processals que aquí eren centrals. Pel que fa a la reforma de l'emfiteusi, guarda el silenci que a aquesta mateixa tendència hauria de bastar; la situació sembla mantenir-se efectivament, com reflecteix l'article desè: «*Cuando los predios que fueron de señorío se hayan dado a foro, censo o enfiteusis, aunque el señorío sea reversible o incorporable a la nación, continuará el dominio útil en los que lo hayan adquirido, considerándose como propiedad particular. Los contratos que se hayan celebrado después de la primera concesión para transferir a otras manos los foros, censos y enfiteusis, se cumplirán como hasta ahora y según su tenor.*»

Aquí hi ha un principi ja conegut: la relació emfitèutica subsisteix com a contracte, o fins i tot resten a la seva empara drets de més clara arrel senyorial; pel que fa a aquesta, es pot mantenir no solament la renda, sinó també la jerarquia de dominis i, escapant a la reforma, les càrregues annexes. La composició podria semblar la primera francesa: l'emfiteusi resta com a «*contrato de particular a particular*», com es deia el 1811, en virtut de la desaparició d'uns drets que indistintament són qualificats en aquestes disposicions com a feudals o com a senyoriais; l'emfiteusi apareix també en aquests com a cens, i, encara més expressament, el domini inferior com a propietat, però res d'això no implica les transformacions vistes a les primeres mesures franceses. O, en allò que interessa l'emfiteusi, som

10. S'assegura una altra cosa encara entre els mateixos historiadors més bons; així, Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español* (Barcelona 1976), ps. 421-422: totes les emfiteusis, «inclsos els foros», ja serien redimibles des del 1805.

realment més a prop del seu primer plantejament, d'aquell que havia fet el monarca a l'obertura dels estats generals emparant sota el concepte de propietat els drets senyorials.

L'article desè esmentat de la llei del 1837, en alludir especialment a la subsistència de la relació emfitèutica en terres nacionalitzades, ens indica un primer efecte d'aquesta diferència: la desamortització aquí es troba amb el seriós problema dels drets pagesos encara sense resoldre, i ha d'adoptar les seves disposicions en aquest respecte. És qüestió que mereixi aleshores considerar-se, també perquè es confon amb l'afer més general de l'evolució del règim emfitèutic.¹¹ Fins i tot la millor historiografia sol presentar una imatge més renovada d'aquesta institució a causa d'una certa manca de distinció entre un capítol i l'altre, el de la legislació sobre drets senyorials que més directament li importa i el de la desamortització que en el nostre cas és segur que també l'afecta.¹²

El problema està en la circumstància que, en nacionalitzar-se terres amb la desamortització, l'estat es pot trobar aquí fàcilment amb uns drets camperols que no són de propietat i que, per falta de redempció, tampoc no hi tenen opció. Després d'unes primeres vacil·lacions, i davant la mateixa dificultat de privatitzar-se profitosament d'una altra manera un dret de l'estat que tampoc no és de propietat, hom disposa un procediment més restringit de desamortització precisament per mitjà de la redempció, i s'ofereix aquesta opció a la pagesia abans de passar a subhasta. L'estat introdueix així a les seves terres aquest dret de redempció que implica la conversió de l'emfiteuta en propietari, encara amb una hipoteca que s'ha de treure, però els efectes d'aquest pas, pel fet que provenen d'aquest altre camí de la desamortització, resulten molt més limitats del que vèiem a França.¹³

La consideració de l'emfiteuta com a propietari només es dona respecte a terres públiques i, com a expedient previ a la subhasta, amb caràcter transitori; si no es redimeix en el termini, es torna a la posició de no propietari, i aleshores se subhasta un dret superior de l'estat, que continuarà conforme al règim resultant de la legislació sobre senyories. En això l'estat no actua com a legislador que reforma el règim general de l'emfiteusi, sinó com a propietari que per mitjà de llei disposa dels seus drets d'aquesta mena emfitèutica.¹⁴

A més, ni tan sols es va fer una política de foment de redempcions en aquesta ocasió de la desamortització, i no entra per aquest camí tampoc cap consideració d'interessos camperols; la redempció va ser aquí una manera d'eludir un obstacle

11. Comproveu efectes a Juan ROMERO, *Propiedad agraria y sociedad rural en la España mediterránea* (Madrid 1983), ps. 281-289, que declara seguir Antonio GIL OLCINA, *La propiedad señorial en tierras valencianas* (València 1979). Com que aquesta és la regió de relacions agràries més estudiades, ara es poden contrastar investigacions: informació a «Estudios d'Història Contemporània del País Valencià», 5 (1984).

12. Així, més destacadament, Mariano PESET, *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra* (Madrid 1982), ps. 96-103.

13. L'oblit tradicional d'aquest extrem per part de la nodrida historiografia desamortitzadora resta remeiada gràcies a alguna exposició més general, com la de Germán RUEDA, *La desamortización de Mendizábal y Espartero en España* (Madrid 1986), i gràcies al capítol de José Ramón Díez ESPINOSA i, sobretot, a monografies respecte a les regions més interessades, com la de José M. MORO, *La desamortización en Asturias* (Oviedo 1981) (la de Mendizábal) i *La desamortización de Madoz en Asturias*, a «Estudios de Historia Social», 18-19 (1981), ps. 85-165.

14. Tracta també aquest efecte però no el matisa tant J. R. Díez ESPINOSA, *Desamortización y economía agraria castellana* (Valladolid 1986), p. 289.

per a la desamortització i en cap cas una opció, bé que fos limitada a un supòsit, pel dret pagès a la terra. En concret, s'ha mantingut la vigència de la reglamentació del 1805, partint amb això de preus de redempció realment prohibitius, amb condicions de pagament molt discriminatòries respecte a les generals de les subhastes; apareixen, a més, uns requisits o exigències d'adhesió política per a l'exercici d'aquest dret de redempció, amb un temor especial davant el carlisme camperol; es refusen expressament unes altres possibilitats que l'ocasió presentava perquè la pagesia accedís a la propietat, com la d'un reconeixement ulterior de dret de templeig davant la subhasta; ni tan sols es considera el seu cas entre les propostes i debats de creació d'institucions creditícies per al suport de la mateixa desamortització, i es presenten exigències en les operacions hipotecàries que tancaven la possibilitat de concessió de crèdit a efectes de redempció, etc.¹⁵

Les mateixes rectificacions que es devien produir no sembla que tampoc anessin en interès de la pagesia precisament, tot i que poguessin influir a favor seu o en una certa correcció com a mínim del disfavor. Les pugues successives del tipus de capitalització de la renda, o efectives rebaixes del preu de redempció de la terra, que es van donar entre Mendizábal i Madoz, es devien produir més aviat per la conveniència d'evitar que repercutissin en una elevació artificial de la taxació en subhasta, amb la corresponent dificultat d'alienació per qualsevol mitjà, que no pas amb la intenció d'afavorir els pagesos que al capdavant pogueren redimir.¹⁶ A França tot va esdevenir finalment més fàcil: les càrregues emfitèutiques de béns desamortitzats van tenir la sort de ser abolides des del 1793, i es va possibilitar en una mesura més gran que passessin a les subhastes.¹⁷

En tot cas hi ha redempcions possibles, i no solament pel règim especial de la desamortització, o no solament en terres públiques. Podrien assolir aplicació fora d'ella les mesures del 1805, tot i les restriccions, per mitjà especialment de la remissió de la llei del 1823, que era de drets senyoriais i no pas de desamortització; a efectes de redempció, també es podrien produir assimilacions entre censos emfitèutics i censos més pròpiament dits o creditícies, aquests de règim redimible, però que també podien esdevenir igualment irredimibles per causa extrínseca de vincu-

15. A part els corresponents debats parlamentaris, de lleis desamortitzadores i de projectes de bancs hipotecaris, expressius del perfil d'aquesta política, el seu pes ja es nota a les regions més afectades: Ramón VILLARES, *La propiedad de la tierra en Galicia, 1500-1936* (Madrid 1982), ps. 145 i 155-156, o J. M. MORO, *La desamortización* (de Mendizábal), ps. 93-99. I l'etcètera existeix; hi ha dificultats i limitacions ja no tan generals, com quan se superposen emfiteusis, a la qual cosa ja es referia la mateixa legislació de senyories; en aquest cas el dret transitori de redempció només pot aprofitar a un rendista intermedi, emfiteuta immediat al domini desamortitzat, i no així tampoc al pagès; però aquí tampoc no cal entrar en més detalls.

16. J. M. MORO, *La desamortización* (de Mendizábal), ps. 91-93 i 99-103, i *La desamortización de Madoz*, ps. 107-109. El tipus de capitalització, que a França hem vist que s'establia en el 5 % (vint anualitats que dèiem), va oscil·lar a la desamortització de Mendizábal entre l'1,5 % heretat del règim del 1805 (les més de seixanta-cinc anualitats que també dèiem) i el 3 % (per sota de les trenta-cinc), inicialment encunyat per al cas dels censos consignatius sense constància de capital; a la de Madoz hi va haver la rebaixa, entre el més regular de l'esmentat 5 % i, com a prima de pagament al comptat, el 10 % o el mateix nombre d'anualitats.

17. Ja sol mancar a les comparacions aquest factor de la possible transformació prèvia, per mitjà de l'emfiteusi, de les relacions agràries; així, G. RUEDA, *Estudio comparativo de las consecuencias de la desamortización en tres zonas de Europa*, a «Hacienda Pública Española», 69 (1981), ps. 107-123. Però en el punt de comparació i en altres dificultats, hi entrarem més tard.

lació, que també ara desapareix; no és rar, a més, que s'haguessin agraritzat, oblidant el capital i havent d'establir per a ells també un règim de capitalització. Finalment, podien produir-se redempcions, lògicament, per acord del domini superior, el qual s'hi devia veure obligat pel fet que les seves rendes ara perillaven en casos com el de censos emfiteutics alhora desagraritzats pel fet de ser col·lectius, per exemple, i gravaven tota la comunitat pagesa.¹⁸ Hi devia haver redempcions, però aquí continua l'emfiteusi com a tal irredempta, amb els efectes que ja es coneixen de subtracció de la propietat als pagesos que feia temps que eren assentats a la terra,

3. Si hi va haver una revolució pagesa a França, a Espanya evidentment va ser antipagesa; i la clau estava en l'emfiteusi; revolució contra emfiteusi era aleshores revolució per la pagesia, com la viceversa que nosaltres trobem. Però unes comparacions tan generals tampoc no aporten gaire cosa, a part, evidentment, que una pista del fet que, en divergir radicalment en una qüestió tan essencial, no és exactament el cas francès el que pot servir de model per a una consideració de l'espanyol que avanci més enllà d'unes qualificacions primàries.

O d'unes desqualificacions; ja el contrast de revolucions sol servir per a una desqualificació de l'espanyola, i ressalta allò que no va fer. Però si es tracta de conèixer-la, aquesta no és pas la manera; s'ha d'analitzar en ella, conforme va ser, abordant-la en els seus termes. O, si no es vol perdre l'ajuda de la comparació, s'han de collacionar uns altres casos que plantegin les qüestions que aquí, i no pas a França, trobem, com aquesta que se'ns revela fonamental de l'emfiteusi. Se l'anomeni o no revolució, cal atendre els seus supòsits i s'ha de comparar amb els seus congèneres abans de passar a altres contrastos. Com que el seu signe és un altre, pel que fa a relacions agràries, no sembla que la Revolució Francesa hagi de constituir el terme primer o, almenys, exclusiu com sol ser, de comparació.

Té el seu sentit que el cas espanyol no sigui considerat aïlladament, perquè no va pas ser gens capdavanter; i el té també, el sentit, pel fet que sigui tractat d'entrada en relació amb el francès, perquè és el més immediat; però el seu desenvolupament, amb aquestes diferències de fons, ja aconsellen la recerca d'unes altres referències. Si no, ens trobem en uns carrers de sentit únic i sense sortida, i constatem mancances ja a causa del maneigament de suposicions i conceptes estranys i detectem realitats que en aquests no tenen cabuda, simplement. Una tradició ja llarga de diagnòsi de revolucions fallades, com la nostra pagesa, serveixen ben poc per conèixer la història efectiva.

Es repeteix que a Espanya el règim senyorial es va liquidar d'una manera que la mateixa senyoria va vertir en gran propietat, contra la qual cosa hom allega també reiterativament que a les zones d'emfiteusi no passa res de semblant, i falta

18. Aquest panorama tan fosc de possibilitats i de vies de redempció no crec que pugui millorar si no és per mitjà d'investigacions locals més acurades de les seves categories, o menys confiades en els més simples conceptes que sovintegen als manuals; ni tan sols se sol considerar la dada fonamental de si resulta ara la redempció obligada o és encara voluntària per al rendista, com si només interessés el de la seva realització material, que és la que menys defineix la relació social. I és clar que sobren treballs sobre la desamortització, i més els que també la redueixen a la seva operació econòmica final, com també en falten sobre transmutació de drets senyorials i sobre desvinculació, amb la qual cosa l'una i l'altra afecten la nostra qüestió.

en rigor fins i tot la mateixa propietat; vet aquí un altre tipus de drets camperols a la terra i vet aquí, per a major heretgia des de la perspectiva francesa, unes rendes que tampoc no responen a propietat. La dissidència és coneguda, però continua marginada, sense cursos per sortir en algun quadre de conjunt; l'heretgia resta enclosa en els seus marcs regionals, sense mitjans per integrar-se en l'anàlisi dels pressupostos i de les conseqüències de la mateixa legislació espanyola, que si més no li dóna empara, o sense possibilitats de ser entesa i explicada en les coordenades de la revolució a la qual pertany. Aquests drets i aquestes rendes només troben entrada com a vestigis d'una època anterior, sense tenir res més que la inèrcia històrica o la de resistència social, tant cega l'una com l'altra, o com també l'observador.¹⁹

Però la revolució espanyola tampoc no és tan singular com perquè no puguem trobar-li punts de comparació; el tenim fins i tot força digne, entre els mateixos casos capdavanters, més significats i estudiats. Em refereixo a la revolució anglesa, perquè a l'Anglaterra del segle XIX hi ha encara un règim de drets sobre la terra més proper al que resulta de la revolució espanyola que no pas al de propietat privada de la francesa. A la mateixa època es pot detectar la semblança entre figures que són tingudes com a característiques del dret anglès i l'emfiteusi que, malgrat la revolució francesa, persisteix en alguns països europeus.²⁰ No es va passar a unes comparacions més detallades, però la pista ha quedat indicada.

I les comparacions ja les destorbava, aleshores com avui, la mateixa mentalitat imperant, que era a escala europea la derivada de la revolució francesa; el mateix cas anglès era considerat com a excepció per a ell mateix, irregularitat per a d'altres. Allà mateix s'ha de recordar que no hi havia encara durant el segle XIX un dret de propietat privada de la terra, sinó règims més complexos de tinença i de renda, semblants efectivament als emfiteutics; i cal recordar-lo com a qüestió que interessa no sols la història jurídica, sinó també i molt especialment l'econòmica o en general la social.²¹ Els mateixos historiadors de cultura anglesa precisen el recordatori que, durant el primer capitalisme, allà no hi ha el singular «model de propietat privada», sinó una més sofisticada «pluralitat de formes jurídiques» amb forta incidència amb totes les seves peculiaritats en l'estructura i la dinàmica socials.²²

La diferència fonamental ja està en la renda; en el cas francès només és possible renda derivada del dret de propietat; en el cas anglès la renda té una consideració més substantiva i diferenciada, amb mitjans més específics de percepció i distribució. En el seu cas, en termes econòmics, la renda de la terra, més directament atesa i garantida pel dret, es pot constituir més bé en mecanismes d'acumulació de capital; en termes socials, el sector rural, menys integrat en el món

19. Comproveu-ho ara als articles tituladament agraris de «Papeles de Economía Española», 20 (1984), que és número d'estat de la nostra historiografia econòmica.

20. Amb un exemple: Eyre LLOYD, *The Succession Laws of Christian Countries* (Londres 1877), ps. 12-13, que és capítol d'emfiteusi.

21. Eileen SPRING, *Landowners, Lawyers and Land Law Reform in Nineteenth Century England*, «American Journal of Legal History», 21 (1977), ps. 40-59, tot i fer més atenció a les relacions entre els mateixos rendistes.

22. David SUGARMAN i G. R. RUBIN (eds.), *Law, Economy and Society. Essays in the History of English Law, 1750-1914* (Oxford 1984), ps. 23-36, del seu estudi introductori.

del dret, es pot mantenir millor en una situació de supeditació, o fins i tot de verader colonialisme intern.²³

I no hi ha compartiments estancs sota una mateixa revolució; certament que a Espanya tenim terres de propietat privada i contractes d'arrendament, com ara les castellanes,²⁴ o les andaluses,²⁵ però ja no es tracta tampoc exactament de la propietat i de l'arrendament del cas francès, i no sols per raons d'extensió de la propietat, sinó també per la més essencial que es refereix a la relació social. Ja apareix aquí aquest règim de propietat i arrendament sota unes condicions de reforçament de la posició de la renda i d'indefensió de la pagesia més pròpies del cas anglès;²⁶ no debades a Espanya, com a Anglaterra, conviuen encara, fins ben entrat el segle XX, emfiteusi i arrendament. Hi ha les seves distincions regionals, però sota un ordenament jurídic, ja, de diversa forma, comú; en el nostre cas, una unitat legislativa també es construeix amb la complicitat d'uns particularismes.

Tot i així, s'arriba a comprendre en el nostre cas l'oposició camperola a la revolució,²⁷ però no s'aprecia tant l'abast efectiu de la seva motivació; als horitzons de la revolució espanyola no entren interessos agraris no rendistes, o, si més no, aquests no tenen accés a la seva legislació, com es veia ben bé al capítol de la desamortització.²⁸ Un interès que es podria dir camperol no es beslluma evidentment en el plantejament de la primera llei del 1811, mantingut a més com a tal; o menys encara és possible quan resisteixen aquelles mesures del 1805, de temps senyorial. El plet era entre perceptors de rendes i entre les formes d'aquesta percepció, mai entre rendistes i pagesos.

La mateixa oposició pagesa, en comptes d'impulsar una evolució d'un altre signe com la francesa, va accentuar l'efecte d'estranyament encara més decidit d'interessos pagesos; la mateixa imatge liberal d'un carlisme contrarevolucionari servia per a aquest propòsit. S'aconseguia de mantenir encara la pagesia fora de l'univers del dret, amb tota la seva garantia per a una renda de la terra que no seria tan menyspreable per al primer capitalisme. També la composició del dret anglès tindria força a dir sobre això.

Des d'Anglaterra precisament s'ha suscitat els darrers temps un debat que porta aquestes nostres qüestions a un primeríssim pla: el que ha provocat Richard Brenner amb el seu *Agrarian Class Structure* a la revista «Past and Present», o

23. Jo ho vaig argumentar sense gaire èxit, a *El Código y el Fuero* (Madrid 1982), ps. 137-154.

24. Bé que amb els seus casos emfiteutics no tan peculiars: Àngel GARCÍA SANZ, *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja* (Madrid 1977), ps. 286-296.

25. Antonio M. BENAL, *La lucha por la tierra en la crisis del Antiguo Régimen* (Madrid, 1979), ps. 141-150, tot i la seva tendència a afigurar-se peculiaritats entre emfiteusi i arrendament.

26. Bé constata aquests trets Ricardo ROBLEDO, *La renta de la tierra en Castilla la Vieja y León, 1836-1913* (Madrid 1984), ps. 81-94, que encertadament recullen, com a capítol d'arrendament, Ramon GARRABOU i Jesús SANZ (eds.), *Historia agraria de la España contemporánea*, II (Barcelona 1985), ps. 369-411; i per tot el que anem argumentant cal advertir que no tenen equivalent, respecte al segle XIX, per a emfiteusi.

27. Jaume TORRAS, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823* (Barcelona 1976), ps. 7-31; Josep FONTANA, *La crisis del antiguo régimen en España*, «Papeles de Economía Española», 20 (1984), ps. 49-61.

28. Aquesta indicació també a Francisco TOMÁS y VALIENTE, *La obra legislativa y el desmantelamiento del antiguo Régimen*, ps. 170-172, dins R. MENÉNDEZ PIDAL (fund.), *Historia de España*, XXXIV (Madrid 1981), ps. 140-193.

més en concret amb la seva insistència en l'extrem de les relacions d'extracció de la renda de la terra als efectes de l'explicació del primer capitalisme o de la seva formació històrica i amb el seu plantejament comparatiu de diversos casos europeus, l'anglès i el francès abans de tot.²⁹ Però ja el fet mateix d'abordar aquests problemes es dificulta no sols a causa principalment de la compartimentació de les especialitats històriques, sinó a causa de la deficiència realment comuna d'identificació d'aquelles relacions socials que menys responen a la imatge imperant de la propietat.

A Brenner hom li ha reprotxat justament que la seva mateixa visió de l'estructura de classes al camp anglès durant l'època pre-industrial només respon, amb tot el seu dinamisme, a moments més posteriors, que així estén;³⁰ però correspondria precisament a l'Anglaterra dels segles XVIII i XIX, després de la transformació de l'ordre agrari produïda el segle XVII i abans de la reforma que, implantant un règim més proper al de propietat amb la desaparició de figures emfitèutiques, només arribarà al segle XX. La seva confrontació amb França podria així encara interessar, però també aquí trobem dificultats de projecció anàlogues: es refereix per a ella al període senyorial, de relacions emfitèutiques que, amb el miratge ulterior de la revolució, ja es menysvaloren. I unes altres comparacions que ens interessarien més, com entre Anglaterra i Catalunya, només s'intueixen.³¹

El domini de la historiografia no el dóna de la comparació; la mateixa equivalència dels termes ja constitueix un obstacle seriós. Es pot comprovar en la versió castellana d'algunes de les principals intervencions del «Brenner Debate»;³² per a la traducció de *copyhold*, que era relació d'entitat emfitèutica, es recorre a paràfrasis com la de «*tenencia a censo consuetudinaria*»; l'expressió anglesa *customary tenant*, que indica l'emfiteuta continental, es tradueix amb els termes imprecisos literals de «*tenente consuetudinario*»; *fine*, en el seu sentit de lluíisme emfitèutic, es tradueix de la manera més inespecífica com a «*tasa*», etc. I cal advertir que es tracta d'una manca de reconeixement, perquè la traducció es produeix en un àmbit cultural de llengua catalana, amb la seva pròpia tradició propera a pràctiques emfitèutiques. D'altra banda, el problema també es dóna amb les expressions franceses, entre les quals *cens* ja indicava generalment emfiteusi, i no pas cens creditici, al supòsit del qual, en canvi, se solia aplicar el mot més genèric de *rente*. Comparar no és fàcil, però cal fer-ho no sols per treure profit d'altres investigacions, sinó també per controlar el coneixement del propi objecte.³³

El problema, per descomptat, és general; no s'ha deixat de dir en el decurs del mateix «Brenner Debate»: «Els historiadors francesos semblen distingir més malament que els anglesos entre les diverses formes de disposició de la terra, de

29. Ara manejable en llibre: T. H. ASTON i C. H. E. PHILPIN (eds.), *The Brenner Debate. Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe* (Cambridge 1985).

30. Patricia CROOT i David PARKER, *Agrarian Class Structure and the Development of Capitalism: France and England Compared*, ps. 79 i 82, dins *Brenner Debate*, ps. 79-80.

31. La intuïció és del mateix Brenner, que ha topat amb la incomprensió del més veí Le Roy Ladurie, però cap dels dos no ho desenvolupa mínimament (*Brenner Debate*, ps. 52 i 105).

32. Paulino IRADIEL i Isabel MOLL, *Marxismo y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, «Debats», 5 (1984), ps. 61-118.

33. M'ocupo del rerafons històric en un treball més ampli sobre l'emfiteusi que apareixerà a l'«Anuario de Historia del Derecho».

manera que situen el *censitaire* més a prop de la posició del *freehold tenant* que de la del *customary tenant*», és a dir, l'emfiteuta francès més a prop del propietari anglès, bé que tampoc el *freeholder* no ho fos del tot, que de l'emfiteuta anglès, com correspondria; ³⁴ ja la revolució que ha atribuït després a França la propietat a l'emfiteuta i que a Anglaterra no s'ha donat mai influiria en aquestes distorsions de la mateixa comparació.

A les dificultats de traducció es manifesta el problema de cultura; per a la història agrària francesa, com per a l'espanyola, més difícilment es copsen les realitats emfiteütiques, ja que se les mira a través del prisma d'una concepció posterior, o si més no estranya, de la propietat; el mateix Brenner acusa aquesta reducció que se li reprotxava, i s'entesta a mantenir-la.³⁵ Es presenta així un problema per a l'anàlisi de la societat senyorial, que és que per a França tracta Brenner pròpiament, però que a nosaltres ara ens interessa menys; es presenta així també, en casos com el nostre, un seriós problema per a l'estudi corresponent del primer capitalisme, amb aquest component d'unes rendes agràries que no responen a dret de propietat i que encara lliguen una pagesia tradicionalment establerta a la seva terra.

Vegem-ne un símptoma: la polèmica que va tenir lloc sobre el sentit de la proposta que s'oposés a la desamortització recorrent a la idea d'emfiteusi. Es va proposar entre nosaltres, en efecte, que la desamortització fos reconduïda, no pas mitjançant una política de foment de l'alliberament de càrregues emfiteütiques, ni tampoc per la seva supressió, sinó amb una generalització de l'emfiteusi que, retent el seu dret, convertís l'estat en el gran censalista que suma les rendes emfiteütiques als seus impostos; es proposava una transferència neta al mateix estat de la tradicional submissió pagesa. La polèmica entre historiadors va sorgir perquè s'hi va voler veure una alternativa de signe progressista,³⁶ la qual cosa es va discutir amb èxit de convenciment,³⁷ però sense entrar en la consideració del mecanisme, que ja es veia que era clau, de la posició de l'emfiteusi.

En ell mateix, per tal com això és contrafactual, no té cap més importància, però és un símptoma o l'índici d'un punt cec.³⁸ Com que la dada emfiteütica no es

34. J. P. COOPER, *In Search of Agrarian Capitalism*, p. 156, dins *Brenner Debate*, ps. 138-139, que, bé que pòstuma, és una de les seves contribucions més substancials, encara que menys marxista, no traduïda a «Debats».

35. R. BRENNER, *The Agrarian Roots of European Capitalism*, p. 252, dins *Brenner Debate*, ps. 213-327, malgrat introduir matisacions que indiquen per si relació emfiteütica: *property* encara és més pertinença de fet que dret de propietat.

36. Joaquín ARANGO, *La crítica de Flórez Estrada a la desamortización de Mendizábal*, «Revista de Trabajo», 31 (1970), ps. 113-256; F. TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político de la desamortización en España* (Barcelona 1971), ps. 90-94.

37. J. FONTANA, *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX* (Barcelona 1973), ps. 166-170 i 181-182; F. TOMÁS Y VALIENTE, *Recientes investigaciones sobre la desamortización*, ps. 142-145, «Moneda y Crédito», 131 (1974), ps. 95-160; J. FONTANA, *La Revolución Liberal, 1833-1845* (Madrid 1977), ps. 269-271; Jordi MALUQUER, *El socialismo en España 1833-1868* (Barcelona 1977), ps. 91-96; Salvador ALMENAR, *El pensamiento económico de Flórez Estrada*, ps. xli-xlii i xcvi-cvii, a l'edició del seu *Curso de economía política* (Madrid 1980) ps. xxxiv-cxv; bé que la polèmica no acabés tampoc de centrar-se perquè Fontana —que representa la posició que anomeno convincent de partida— apuntà cap a altres fronts d'interès més gran potser polític, però no pas indubtablement científic.

38. La qüestió de l'emfiteusi, amb les seves coordenades per a la de la propietat, ha estat absent efectivament dels estudis tant de la desamortització com del final del règim senyorial i de l'economia i sociologia agràries del segle XIX: *Código y Fuero*, ps. 84-85. O és realment

pot encabir entre les pressuposicions de la propietat, tendeix simplement a desaparèixer de l'horitzó de l'historiador, però no pas tan fàcilment de la història. Realitat ja sentenciada, només mereixeria el menyspreu de la ignorància, o la marginació de la història local. L'historiador ja té la seva cultura, que dirigeix la seva mirada i selecciona el seu objectiu. El problema ja prové del seu desajustament amb la cultura que pertany a la història que realitza.

traducció de Josep Ortiz

---

absent de l'estudi de la revolució espanyola; no és estrany que darrerament aparegui com un descobriment el del seu signe anticamperol. L'emfiteusi —*foros* i *rabasses*— tornava naturalment després, però ja com a problema, a més d'ésser sempre localitzat, ara és social en el sentit més reductiu, sense reintegrar-se en cap cas a aquestes qüestions d'abast major.